Fågelfaunans sammansättning i ett tokområde inom Ottenby naturreservat *

Anders Larsson

Ottenby naturreservat är en av landets viktigaste rast- och häckningslokaler för änder och vadare. Området är upptaget på den internationella listan över skyddsvärda våtmarker (CW 4 på svenska listan). Särskilt värdefulla är härvid de vidsträckta Schäferiängarna och de långgrunda stränderna på östra sidan.

Den västra delen av reservatet utgörs till övervägande del av vidsträckta tok- och enbuskmarker, och dessas betydelse som häckningsmiljö för vadare torde vara ringa. Dessa marker var i äldre tid betydligt öppnare till följd av en då tämligen intensiv betesgång med framförallt hästar (Larsson 1974). Under 1900-talet har en successiv igenväxning skett med främst tokbuskage, men även björk har etablerats inom en del områden. Lämpliga häckningsmiljöer för vadare finns därför numera bara inom de vätområden som finns omedelbart väster om Ottenbylund och längs fyrvägen. Inom ramen för förslaget till skötselplan för reservatet har diskuterats att en del av tokmarkerna, främst väster om fyrvägen, borde glesas ut och att öppna partier tillskapas för att härigenom också öka den tillgängliga arealen för speciellt vadare. Samtidigt med en sådan åtgärd skulle kantlinjen mellan tokbestånd och öppen gräsmark öka, vilket också skulle gagna andra fågelarter, inte minst rapphöns. I syfte att dokumentera förhållandena innan dylika åtgärder genomföres har ett område i Hingsthagen (figur 1) på ca 7 ha karterats och översiktligt analyserats med avseende på vegetation och flora, samtidigt som områdets fågelfauna i detalj kartlagts.

Några åtgärder har ännu inte kommit till utförande i det aktuella området, men det finns ändå anledning att redovisa de resultat som den inledande dokumentationen givit. Vegetationsundersökningarna genomfördes 1978 (Andersson 1979), medan häckfågeltaxeringarna genomförts årligen mellan 1977 och 1980.

Vegetationsundersökning

Vegetationen har undersökts genom ett antal småruteanalyser, där arternas mängdförhållanden uppskattats med Hult-Sernander-Du Rietz's täckningsgrads-

---

* Meddelande nr 95 från Ottenby fågelstation
Contribution no. 95 from Ottenby Bird Observatory

Figur 1. Läget av det inventerade området (streckat) i Hingsthagen, Ottenby naturreservat.

The investigated area (hatched) at Hingsthagen, Ottenby Nature Reserve.

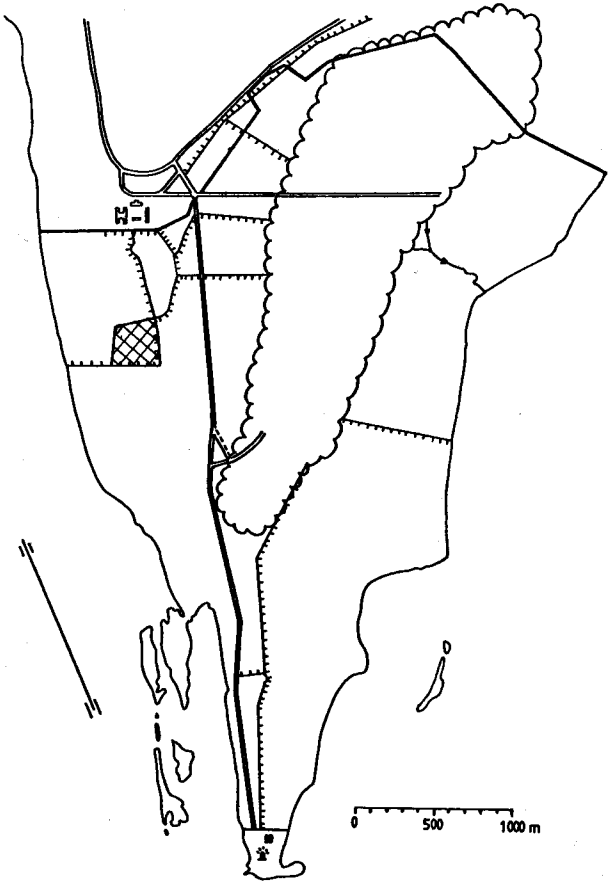

skala. Mossor och lavar har ej behandlats men väl övriga kärlväxter. Analysrutorna har haft en storlek av 5 x 5 m i tokbestånden och 2 x 2 m på öppna marker. Utöver detaljanalysen har vegetationen karterats och fem olika vegetationsenheter har urskiljts (figur 2). Karteringen har utförts genom direkta fältiakttagelser och markrekognoseringar med utgångspunkt från en tidigare vegetationskarta (Larsson 1974). För hela området har buskskiktets procentuella täckning uppskattats (figur 3). Därutöver har också en uppskattning av rådande betestryck gjorts enligt en enkel skala (figur 4).

Vegetationen

Buskfria partier finns i den östra delen och i vätområdet. Tätast står buskarna i de svagast betade partierna i områdets centrala delar. Tokbuskarna har här en höjd av omkring en meter. I andra delar är de däremot hårt nedbetade och endast ett par decimeter höga. Många övergångstyper mellan gles/lågvuxen och tät/högvuxen tok förekommer.

Andra buskarter som förekommer är hagtornsbuskar, slån och två enbuskar. Hagtornsbuskarna är vanligast i den centrala delen av ytan, men uppträder i övrigt mest som spridda exemplar och når endast undantagsvis en höjd av två meter.

Det vanligaste växtsamhället är älväxing-tok-samhället, som intar mer än hälften av ytans areal. Karaktärsväxten är här token, medan vegetationen i övrigt är av torrängskaraktär med arter som bl.a. brudbröd, vitmåra, gulmåra, ängshavre, kamäxing, fårsvingel, darrgräs och älväxing. I områden med svagare bete har de gräsdominerade ytorna nästan helt försvunnit. I de mest skyddade partierna kan man bland tokbuskarna träffa på t.ex. blodnäva och slidslilja. Ett par mindre fläckar intas av högvuxen tok med inslag av bergrör.

På de gamla strandvallarna, som ligger högre, dominerar fårsvingel-luddlosta-samhället. Detta är ett utpräglat torrängssamhälle, som sommartid ligger förtorkat och brunbränt. Betestrycket är i regel mycket hårt och buskskiktet därför föga utvecklat med endast glest stående, hårt nedbetade tokbuskar. Vegetationen är helt betesanpassad. Arter som fårsvingel,engelskt rajgräs, kamäxing, rölleka, svartkämpar och tusensköna är mycket vanliga. På våren utgör luddlosta och vårtåtel karaktäristiska inslag, i synnerhet på krönen av vallarna eller i områden där fårtrampet varit särskilt intensivt. Fläckvis kan vanlig solvända vara framträdande. Längs stenmuren i öster förekommer ruggar med brännässlor.

I området väster om väten är terrängen mer småkullig, och i svackorna uppträder en vegetationstyp som närmast är av vätkaraktär, där vit fetknopp och krypven är vanligt förekommande. Kännetecknande för själva väten, vars läge överensstämmer med krypven-knutarv-samhället och i viss mån mosaikve-

Figur 2. Vegetationskarta över Hingsthagen.
Vegetation map of the Hingsthagen area.

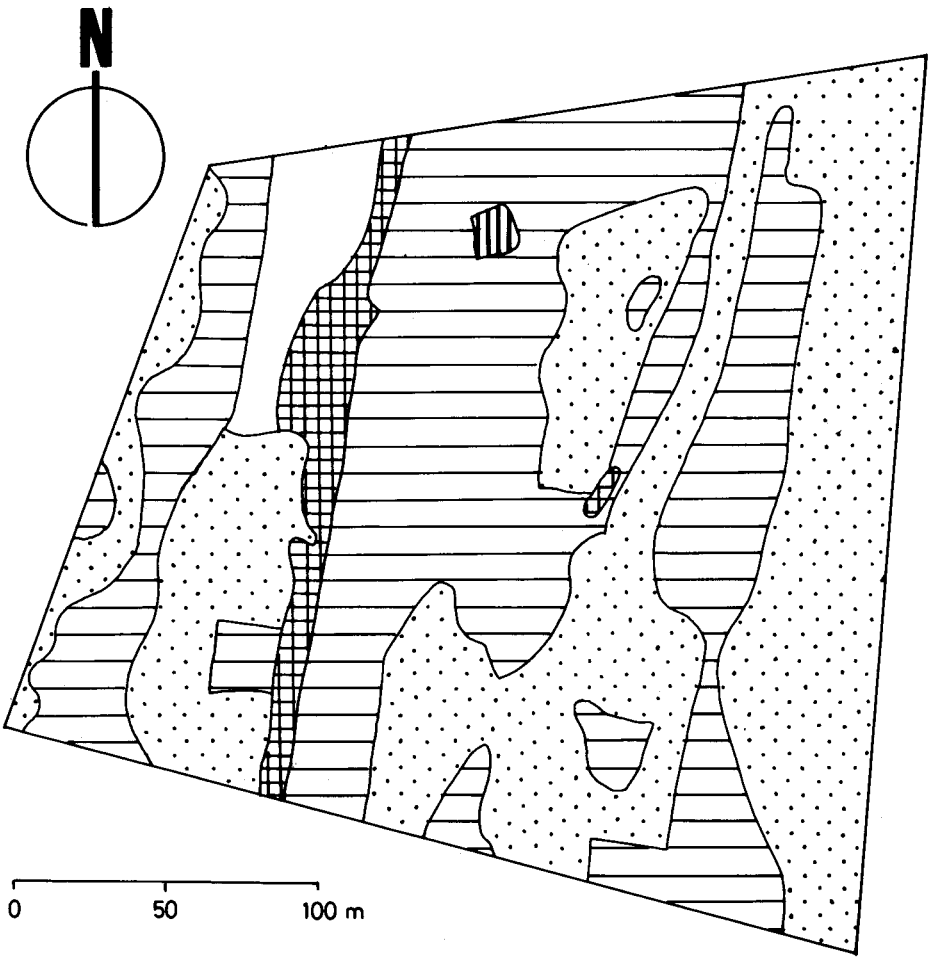

Älväxing-tok-samhälle/Sesleria coerulea-Potentilla fruticosa community

Tok-bergrör-samhälle/Potentilla fruticosa-Calamagrostis epigeios community

Fårsvingel-luddlosta-samhälle/Festuca ovina-Bromus hordeaceus community

Krypven-knutarv-samhälle/Agrostis stolonifera-Sagina nodosa community

Mosaikvegetation/Mixed vegetation

Figur 3. Buskskiktets täckningsgrad i Hingsthagen.
Coverage of the shrub-layer in Hingsthagen.

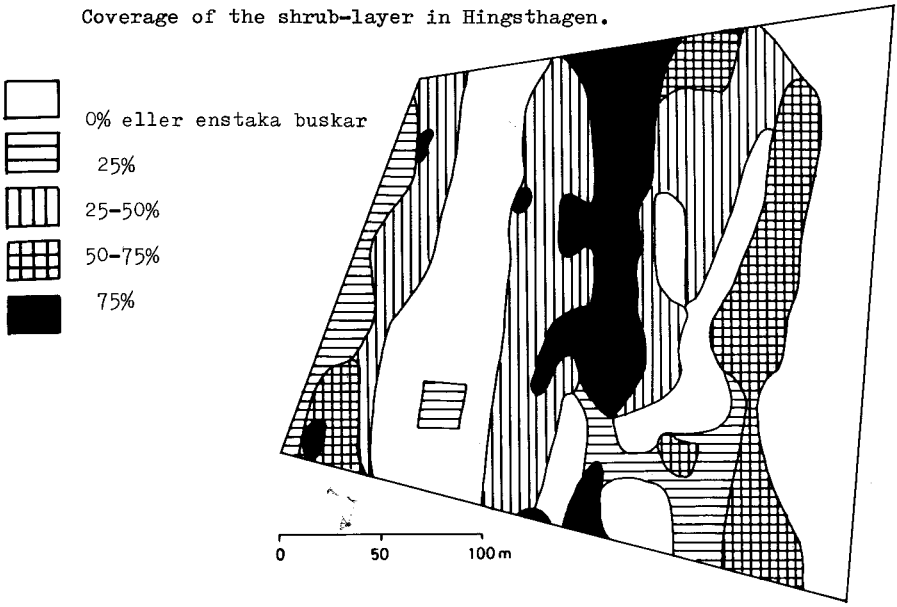

Figur 4. Betestrycket i Hingsthagen.
Degree of grazing in Hingsthagen.

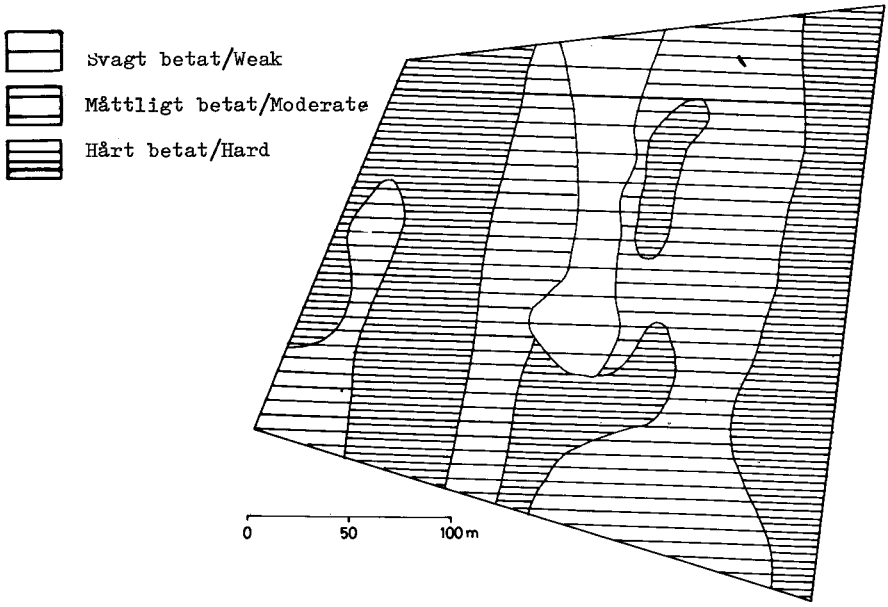

Tabell 1. Häckfågelfaunan i Hingsthagen under åren 1977-80.
Breeding birds in Hingsthagen 1977-80.

Art Species	1977	1978	1979	1980
Ejder Somateria mollissima	2	-	4	-
Strandskata Haematopus ostralegus	1	2	2	1
Tofsvipa Vanellus vanellus				
trol. antal par/Prob. no. breed. pairs	5	1	1	1
lagda kullar/Number of clutches	7	2	1	1
Storspov Numenius arquata	1	-	2	-
Rödbena Tringa totanus	1	-	1	-
Sånglärka Alauda arvensis	7	5	4	3
Sädesärla Motacilla alba	1	1	1	1
Stenskvätta Oenanthe oenanthe	1	2	3	4
Törnsångare Sylvia communis	1	1	1	1
Törnskata Lanius collurio	-	1	-	-
Hämpling Carduelis cannabina	1	1	1	1
Summa/Total	21	14	20	12
vadare/Waders	8	3	6	2
tättingar/Passerines	11	11	10	10

getationen, är annars riklig förekomst av kärrkavle, gräslök, vattenmåra, åkermynta, ältranunkel, hirsstarr och en mycket välutvecklad mossvegetation. Under vår och höst är väten en kort period vattenfylld. På några platser ligger kalkstensflisan blottad, och här saknas vegetation.

Fågelinventering

Fågelfaunans kvantitativa sammansättning har undersökts genom att notera förekomster av bon eller starka häckningsindicier. De flesta vadarbon har kunnat lokaliseras, och enkla noteringar har gjorts om den omedelbart omgivande vegetationens utseende och huvudsakliga sammansättning. Inventeringarna har utförts främst under perioden maj till mitten av juni, varvid området besökts vid 8-12 tillfällen. Den totala inventeringstiden per år har varierat mellan 10 och 30 timmar.

Fågelfaunans sammansättning och numerär

Resultaten av inventeringarna redovisas i tabell 1 och figur 5-12. För tofsvipa har även antalet lagda kullar angivits. Det totala antalet häckande fågelpar inom ytan har varierat kraftigt mellan åren. Man kan dock konstatera att antalet tättingar varit tämligen konstant, även om en viss

Sädesärla har häckat med ett par i inventeringsrutan under hela perioden.
Foto: Karl-Erik Fridzén.

White Wagtail.

mängdförskjutning skett mellan ett par arter - sånglärka och stenskvätta. Antalet sånglärkor har minskat från 7 till 3 par, medan stenskvättan ökat från 1 till 4 par. Någon omedelbar förklaring till detta finns inte. Tillgången till lämpliga häckningsplatser har varit densamma under åren, och några förändringar av biotopen har inte inträffat. En orsak till förändringarna kan vara en allmän minskning respektive ökning av populationerna. För sånglärkan gäller att den under motsvarande period haft en viss nedgång i södra Sverige (Sören Svensson muntl.). Huruvida stenskvättan verkligen ökat i landet i sin helhet är ovisst. En liten ökning av antalet höstringmärkta fåglar har dock skett vid Ottenby fågelstation (Hjort, Lindholm och Pettersson 1981), men antalet fåglar är litet. Det är därför vanskligt att slå fast om populationen verkligen ökat. Andra orsaker till förskjutningarna hos dessa båda arter kan vara t.ex. ändrad födotillgång. Övriga tättingar som regelbundet häckat inom området är vardera 1 par av hämpling, törnsångare och sädesärla.

Antalet häckande vadare är givetvis begränsat på grund av områdets allmänna karaktär. Det förefaller dock som om det skulle "blomstra upp" vissa

år. Bakgrunden till detta är inte känd, men en del spekulationer kan alltid göras. Kan det förhålla sig så, att under allmänt goda år är alla revir på lämpligare lokaler besatta och att även dessa marginalområden då tas i anspråk? Man kan också tänka sig att fuktighetsförhållandena under våren kan vara avgörande för antalet par. Det totala antalet häckande vadare är dock så pass litet att siffrorna är omöjliga att säkert tolka. En god korrelation föreligger dock mellan goda vadarår och häckning av ejder inom området, men detta är säkert en tillfällighet.

Häckningsframgång

Under inventeringen har det kunnat konstateras att en betydande predation föreligger på både strandskata och tofsvipa. Vid åtskilliga tillfällen har boet efter en tids ruvning plundrats på äggen och fåglarna försvunnit från platsen. Tofsvipan har i flera fall då lagt om kullen. År 1977 noterades således 7 lagda eller påbörjade kullar men som mest bara 4 par vipor i ytan.

Även ejdern har råkat illa ut. Av de sammanlagt under åren 6 häckande paren har endast 2 lyckats kläcka ut ungar. Övriga bon har plundrats. Orsaken till denna kraftiga predation är inte klarlagd. Kan det vara en störningseffekt från betande får, god tillgång på måsfåglar och kråkor eller är det en kombination?

Boplatsval

De flesta vadarbon har varit belägna i eller nära en liten tuva och inom områden med gles och lågvuxen tok. Storspoven har dock föredragit något högre och tätare tok än övriga vadare. Några strandskatehäckningar har skett på nära nog samma plats genom åren.

Ejderbona har legat i meterstora tuvor, bevuxna med inte alltför täta, omkring 1-4 dm höga tokbuskar. Tokförekomsten i boets omgivningar har däremot oftast varit ringa.

Sånglärkan har häckat utspritt över hela området. Någon preferens för en viss del av ytan har inte kunnat kostateras. En sådan preferens uppvisar dock törnsångaren, som hela tiden varit knuten till det centrala, högvuxna och täta tokområdet. En än mer specialiserad häckningsmiljö har hämplingen, som under samtliga fyra år häckat i samma enbuske.

Trogna till speciella platser har även stenskvätta och sädesärla varit. Det förefaller som om lämpliga boplatser endast skulle finnas på bestämda punkter i den östra stenmuren, eftersom bona varit placerade inom samma avsnitt år från år. Avståndet mellan stenskvätteparen har hela tiden varit ca 100 m. Detta skulle kunna uppfattas som diametern i ett revir.

Figur 5-8. Placering av ejder- och vadarbon i förhållande till vegetation i Hingsthagen 1977-1980.

Location of nest sites of Eider and Waders in relation to vegetation types in Hingsthagen 1977-1980.

✱ Ejder/ Somateria mollissima
★ Rödbena/ Tringa totanus
✱ Storspov/ Numenius arquatus
✪ Strandskata/ Haematopus ostralegus
● Tofsvipa/ Vanellus vanellus

Älväxing-tok-samhälle
Tok-bergrör-samhälle
Fårsvingel-luddlosta-samhälle
Krypven-knutarv-samhälle
Mosaikvegetation

Figur 5. 1977.

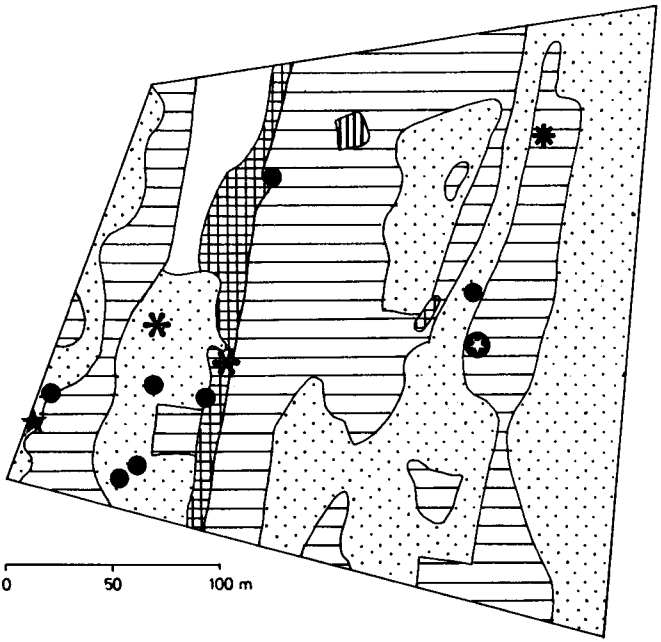

Tofsvipan är den talrikaste vadararten i såväl Hingsthagen som inom hela Ottenby naturreservat.
Foto: Jan Elmelid.

Lapwing.

Figur 6. 1978.

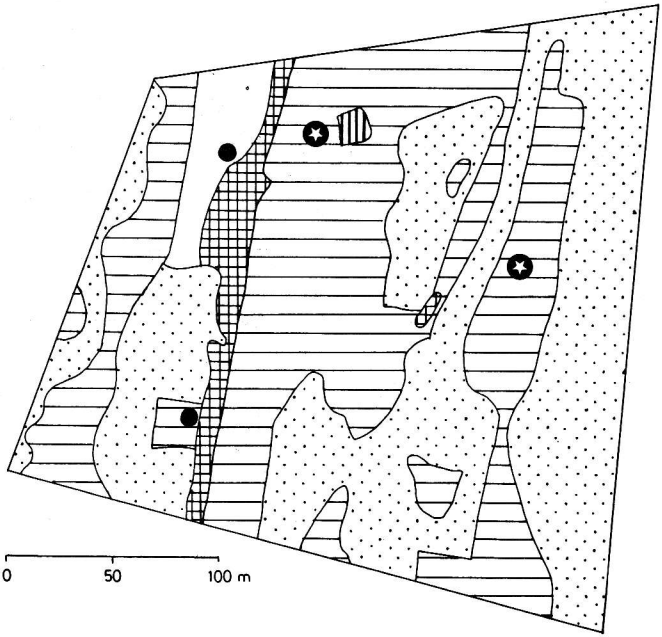

Figur 7. 1979.

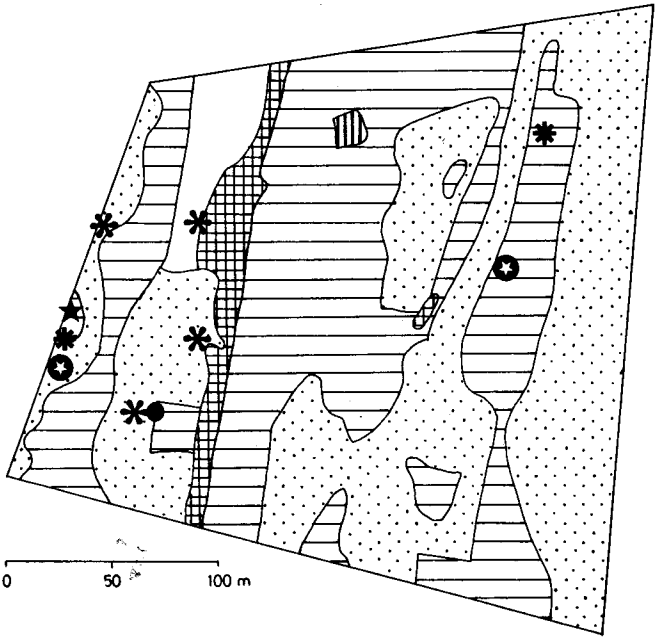

Figur 8. 1980.

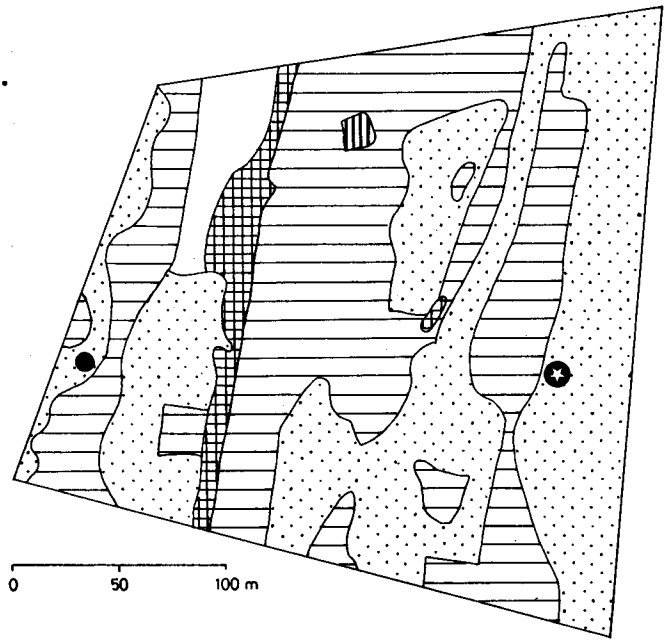

Figur 9-12. Placering av tättingbon i förhållande till vegetationen i Hingsthagen 1977-1980.

Location of nest sites of Passerines in relation to vegetation types in Hingsthagen 1977-1980.

✱ Hämpling/ Carduelis cannabina
✱ Stenskvätta/ Oenanthe oenanthe
Sånglärka/ Alauda arvensis
● Bofynd/ Nest
○ Revirhävdande/ Territory
★ Törnskata/ Lanius collurio
✱ Törnsångare/ Sylvia communis
✪ Sädesärla/ Oenanthe oenanthe

Älväxing-tok-samhälle
Tok-bergrör-samhälle
Fårsvingel-luddlosta-samhälle
Krypven-knutarv-samhälle
Mosaikvegetation

Figur 9. 1977.

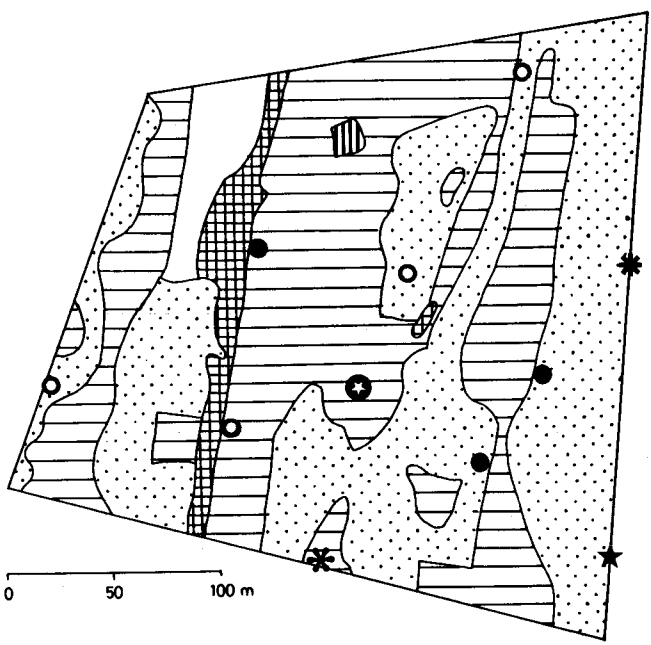

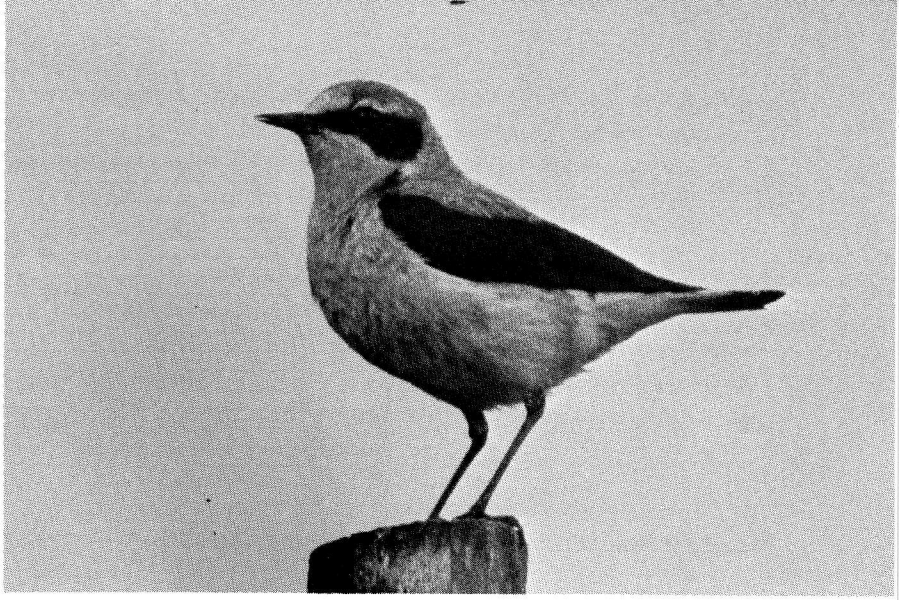

Stenskvätteparen i Hingsthagen har hela tiden varit trogna till speciella häckplaster bl.a. i den östra stenmuren. Avståndet mellan de olika reviren har legat på ca 100 m. Foto: Jan Elmelid.

Wheatear.

Figur 10. 1978.

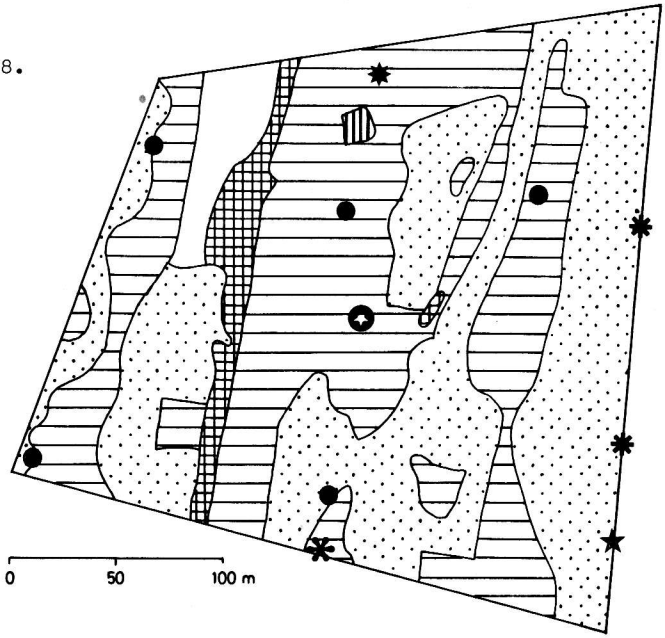

Figur 11. 1979.

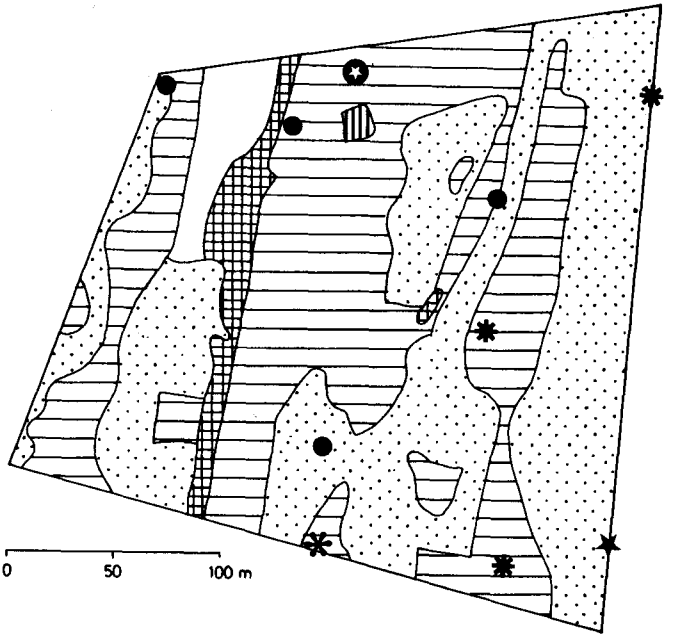

Figur 12. 1980.

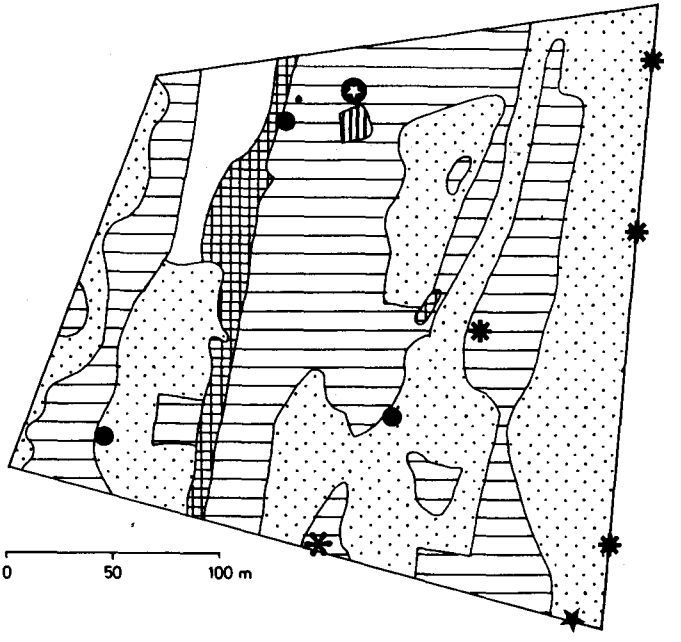

Intressant är att notera att stenskvättorna även häckat i de stenfyllningar som finns kring kraftledningsstolparna i området. Vidare kan man konstatera att det sädesärlepar som 1977-79 häckade i stenmurens södra del, år 1980 fick flytta på sig till tvärmuren ett 50-tal meter därifrån. Parets gamla boplatsområde intogs detta år av ett stenskvättepar.

Tack

Undersökningen ingår i ett projekt rörande effekterna av skötselåtgärder och her erhållit ekonomiskt stöd från Lunds universitet och Statens naturvårdsverk. Vegetationsundersökningen har utförts av Jörgen Andersson, fågelinventeringarna av Göran Walinder vid Ottenby fågelstation. Till dessa riktas ett stort tack för alla vedermödor.

Summary: Composition of the bird fauna in a Potentilla fruticosa-shrub vegetation at Ottenby, southern Öland.

Ottenby is designed an area of Convention on wetlands and is one of the most important areas for breeding and migrating waterfowl i Sweden. Ottenby is a nature reserve, where the western part is dominated by shrub vegetation with Potentilla fruticosa and Juniperus communis. Today this part is of minor value to nesting waders. In the management plan of the reserve there is a proposal of clearing some areas from shrubs in order to establish more grass- and herb-dominated vegetation types. The purpose of this investigation was to describe the compostion of the bird fauna in such shrub vegetation prior to management. The vegetation was mapped in detail in the 7 hectar large area and five different vegetation types were set up (fig. 2).

The distribution and degree of cover of the shrub layer varies (fig. 3). The most dense shrub layer is found in the central part, where the Potentilla-shrubs, which is the dominating species, may be as high as one meter. Other species are Prunus spinosa and two shrubs of Juniperus communis. The flora is since long adapted to the grazing situation. The most common vegetation type is a Potentilla fruticosa-Sesleria coerulea dominated dry meadow vegetation with species such as Festuca ovina, Sesleria coerulea, Cynosurus cristatus, Filipendula vulgaris and Galium verum and just scattered pieces of low growing Potentilla fruticosa. On more dry, old shore ridges, the vegetation is even more growing with species like Bromus hordeeaceus, Festuca ovina, Plantago lanceolata, Achillea millefolium and Helianthemum nummularium. In the western part of the area there is a narrow strip of temporary wetland, mainly dominated by Agrostis stolonifera, Alopecurus geniculatus, Carex panicea, Ranunculus flammula, Mentha arvensis and a dense carpet of mosses. During spring and autumn this area may be inundated.

The composition of the bird fauna was censused by nest counting or by using very strong indices of breeding. The census work was carried out during the period May until middle of June every year from 1977-1980 and the area was visited 8-12 times a year. The results varies between the years (table 1).

The number of breeding passerines were almost constant through the years, but a small displacement occurred between the Wheatear Oenanthe oenanthe and the Skylark Alauda arvensis. The background of this is not clear, as the enviromental conditions were not changed. Some probable explanasions are discussed. The number of breeding waders are very low in some years and this may be due to lack of water in the temporary wetland during the breeding season. A heavy predation was noticed for the Oystercatcher Haematopus

ostralegus and the Lapwing Vanellus vanellus as well as for the Eider Somateria mollissima. In 1977 the Lapwings produced seven clutches, though not more than 4 pairs were observed inside the area. In total six nests were found of the Eider, but not more than two were successfully hatched during the years. The predation way be caused by grazing sheep, a dense population of gulls and crows or it may be a combination.

The placing of the nests in relation to topography and vegetation was also studied. Most of the waders place their nests on or close to small tussocks in areas with just scattered shrubs. The Curlew Numenius arquata prefer to nest in somewhat taller vegetation. The nests of the Eider were found mainly near the temporary wetland in large tussocks with a sparse vegetation of Potentilla-shrubs at the top, but without almost no shrubs in the surroundings. The Skylark was spread all over the area without any preference. The Whitethroat Sylvia communis was exclusively found in the dense and tall shrubs in the central part. The Linnet Carduelis cannabina nested in the same Juniperus shrub every year. Extremely bound to the same nesting area were also the Wheatears and the White wagtail Motacilla alba. The distance between the nests of the Wheatear was always about 100 meters. The situation of the nests in relation to the vegetation types are shown in figs. 5-12.

Litteratur

Andersson, J. 1979. Beskrivning av vegetationen samt undersökning av boplatsvalet hos vadare och änder inom provytor i Ottenby naturreservat 1978. Rapport till Statens naturvårdsverk (stencil).

Hjort, C., Lindholm, C.-G. & Pettersson, J. 1981. Ringmärkningssiffror vid Ottenby fågelstation 1946-1980. Rapport från Ottenby fågelstation nr 2.

Larsson, A. 1974. Ottenby naturreservat. Vegetation och markanvändning. Meddn. Avd. Ekol. Bot., Lunds univ. årg. 2 nr. 6.

Anders Larsson

Växtekologiska institutionen

Östra Vallgatan 14

223 61 Lund